

УДК.141.7

Халецький О. В., доктор філософії, доцент кафедри філософії і політології ЛНУВМБТ ім. С.З.Гжицького,
Халецька О.О., пошуковець кафедри історії та теорії культури ©
ЛНУ ім.І.Франка

ВСЕСВІТ ЯК ДІЄРОЗВІЙ

За сучасними науково-філософськими уявленнями світ не є данність, а є його творення як розвиток, що зумовлює креаціоністський еволюціонізм. Розвиток суспільства визначається антропоносферизацією, через що людина постає як істота діяльнісно-свідомісна, а суспільний процес – як діє-історично-духовний розвиток. Універсальний еволюціонізм переростає в еволюціонізм історичний як поступальну розвитковість. В історичному розвитку відбувається збільшення його свідомісно-духовних чинників.

Ключові слова: *універсум, дієрозвій, творчісна силодія, універсальний еволюціонізм як креаціоністський еволюціонізм, антропоносферизація, людина – істота діяльнісно-свідомісна, історично-духовний розвиток, історичний еволюціонізм як поступальна розвитковість.*

У ХХ ст. у науково-філософській думці постає новий діє-, а від сер.ХХ ст. – творчоцентричний образ світу який не є данність, а є його творення (υβρίξ – шаленство творчісного процесу за Г.Аренд або М.Фуко) як розвиток (еволюція), всепоступальний (αναβασις – сходження, так зване перевідкриття часу у синергетиці Г.Гакена або І.Пригожина), законо-тенденційно-імовірно-багатоваріантний (хаосмос, за Д.Джойсом) хвилеподібно (І.Франко або О.Тофлер та інш.) – «гілковано» (синергетика) - різомний (постмодерністський постструктуралізм Ж.Ф.Ліотара, Ж.Дерріда, Ж.Дельоза, У.Еко та інш.) через космогенез літосфери, біосферу життя і антропоносферу дієрозуму (М.Вернадський, Е.Ле Руа, П.Тейяр де Шарден, М.Мойсеїв, М.Булатов, В.Загароднюк та інш.), людину як істоту діяльнісно-свідомісну і розвиток суспільства як історично-духовний процес, через формації - як ступені розвитку цивілізації - як локальні просторово-часові способи розвитку і події, через збільшення свідомісно-духовних чинників розвитку (так звана соціально-культурна парадигма), через здійснення соціально-культурних проєктів і особистісну трансгресію (М.Бланшо, М.Фуко), через безконечний семіозис новоозначень («бісовська текстура» Р.Барта або «лабіринт» У.Еко) в Еон духовної вічності у Вирії. Згідно сучасних науково-філософських уявлень (таких як синергетика Г.Гакена або І.Пригожина та інш., антропний принцип Картера, квантова гравітація С.Хокінга, інфляційно-сценарна модель Всесвіту А.Гута та інш. – у науках, теології П.Тілліха, теології процесу Д.Кобба, Ш.Огдена та інш., деконструктивістської теології Т.Альтіцера, К.Рашке та інш.,

теїстичному еволюціонізму К.Раннера, П.Оверхаге, В.Маркоцці, Е.Фера та інш., постмодерністського постструктуралізму Ж.-Ф.Ліотара, Ж.Дерріда, Ж.Дельоза, У.Еко та інш. і узагальнюючого їх всіх новітнього універсального еволюціонізму – у галузі релігійно-філософській тощо. Всесвіт не є даність, а є його творення як розвиток. Первеном всесвіту є не матерія або свідомість (це первені «нашого» Всесвіту, виниклого у результаті так званого Первісного Вибуху бл. 13,7 млрд. р.до н.е.), а творчісна силодія (інфляційно-сценарна «модель Всесвіту як просторово-часової піни» А.Гута, концепції творення Всесвіту із енерговакууму через тунелізацію А.Віленкіна 1982 р., мультивсесвіту через відгалуження так званої Петлі Всесвіту Д.Гота і Лі Цзін – лі 1998 р., через вібрацію так званих «струн» П.Штейнхарда і Н.Турока 2002 р. тощо), яка перетворюється в усі світи і все в них [1]. Оскільки нам не відомі спростування першого закону термодинаміки або закону збереження енергії (яка з нічого не виникає, ніде не зникає, тобто існує вічно і в усе перетворюється), взаємоперетворень енергії і маси ($\epsilon=mc^2$), постійної Планка, науково-філософських поглядів В.Оствальда, А.Ейнштейна, В.Гейзенберга, Е.Шреденгера, сучасної так званої теорії великого єднання (первісного єдиного поля) тощо, то волею-неволею мусимо погоджуватись, що у природничо-науковому аспекті це є, просто кажучи певна енергія (силодія). Енергія з довжиною хвилі $< 1,3 \text{ см.} \times 10^{-13} \text{ см}$ перетворюється на енергію спокою, тобто речовину, масу, матерію і т.д. (енергія→ матерія→свідомість), що теоретично обґрунтовується теорією єдиного первісного поля (енерговакууму) Л.Сагана і С.Вайнберга 1967 р., Е.Лізі 2007 р. та інш. і експериментально підтверджується у розпочатому у 2008 р. ЦЕРНОМ-ом андронному колайдері, на якому у 2012 р. із здобутої великої енергії нарешті вдалося “зліпити” (зосередити, сконцентрувати) бозон Хікса, так звану “частку Бога”, тобто світотворення. Світ має творчісну сутність і енергетичну (силодійну) природу, відображенню у міфологемах первісного океану і космічного жару або хаосу, філософемах безодні або безосновної розверстості буття, темного лона буття у В.Соловйова або Незбагненого – у С.Франка, родимого хаосу – у Ф.Тютчева або символіки ночі – у Е.Рільке, шуньї – ніщо чи вічного становлення Геракліта або Ф.Ніцше і наукове обґрунтування в енергетизмі Майера-Джоуля-Гельмгольца, В.Оствальда, А.Ейнштейна, В.Гейзенберга, Е.Шреденгера та інш., філософське осмислення у народжуваному нині сучасному універсальному еволюціонізмі. Адже іще зовсім недавно новітній сучасний енергетизм не користувався занадто великою популярністю («діаматівського» походження) у вітчизняних філософів (наприклад, у Ф.Конака: «енергетизм є однією з форм філософії природи, з долею якої майже ніяк не пов’язана історія сучасного природознавства») (ФЕС, 2002 р., с. 200). Жаль, що автор цих рядків не дожив до нинішнього тріумфування новітнього енергетизму у фактично заснованому на ньому універсальному еволюціонізмі. За визначенням сучасного природознавства, «енерговакуум відіграє роль базової форми матерії» [3, 322]. Оскільки універсальна єдність розвитку передбачає єдність того, що розвиває і

розвивається, тобто єдиної субстанції-суб'єкта (Б.Спіноза або Г.Гегель), якою є первісна творчісна силодія або енергія.

Одним словом кажучи, первенем Всесвіту є нуртування творчісно-енергетично-інформаційної субстанції-суб'єкта (Г.Гегель) в її вічних поступальних перетвореннях в усі світи і все в них. У «нашому світі» - це космогенез літосфери, біосфера життя і антропоноосфера дієрозуму. У процесі антропосоціогенезу людина постає як істота діяльнісно-свідомісна [10; 11]. Оскільки творення є різновидом дії (а саме – здійсненням нової якості), то, відповідно, первенем Всесвіту є дієтворення (υβρις – шаленство творчісного процесу, за Г.Аренд або М.Фуко), чим виявляється належність універсального еволюціонізму до філософського напрямку актуалізму (Геракліт, Парацельс, Г.Ляйбниц, Ф.Шеллінг, А.Шопенгауер, Е.Гартман, Ф.Ніцше, В.Вундт, Г.Спенсер, Д.Джентіле, Д.Донцов, П.Тілліх та інш.), який визнає первенем світу не матерію або дух, а дію (у Бергсона - дієтворення) або силодію (динамізм), від якої («порожнеча, пронизана дією», за Ольжичем) вони є похідними. Оскільки первенем Універсуму є творчісна силодія, дія, яка перетворюється в усі світи і все в них, то є підстави говорити про дієрозвій. За квантовою гравітацією С.Хокінга, теїстичним еволюціонізмом К.Раннера, Е.Фера, А.Морено, П.Оверхаге або О.Меня, оскільки світ весь час твориться, то весь час щось створюється (існує, буттєвиться) і воно одночасно розвивається, тобто поступально-законотенденційно змінюється (еволюціонує), що дає підстави говорити про сутнісну тотожність творення і розвитку. Світ перманентно й одночасно і твориться, і розвивається [7], чим долається суперечність між релігійно-креаціоністськими (за вдалим висловом папи Римського Іоана-Павла II, «еволюція є промисел Божий») і науково-еволюціоністськими поглядами і дозволяє говорити про своєрідний сучасний креаціоністський еволюціонізм.

Визначена у науково-філософській думці сутнісна тотожність творення і розвитку робить його одним з найфундаментальніших понять будь-якого дослідження. Загалом у попередній науково-філософській думці є три найбільш фундаментальних вчення про розвиток: це діалектика Г.Гегеля та інш., позитивістсько-науковістський еволюціонізм Г.Спенсера та інш. і емерджентний еволюціонізм С.Олександера, А.Уайтхеда, М.Вернадського, П.Тейяра, А.Тойнбі та інш. Діалектика Г.Гегеля по суті є найбільш всезагальним вченням, в якому абсолютна ідея – це гранично узагальнений світорозвиток в цілому. Спираючись на діалектичний метод, Гегель довів не тільки універсальність розвитку, але й розкрив його джерела, механізми і спрямування – виникнення, боротьбу і подолання протилежностей як закони діалектики, розвинуті як діалектика релігійної свідомості у Д.Штрауса або Б.Бауера та інш., як антропорелігія Л.Фойєрбаха, матеріалістична діалектика і політекономія К.Маркса і Ф.Енгельса, історизм Л.Ранке, М.Максимовича, антропокосмізм О.Сухова-Кобиліна тощо. У друг.пол. XIX ст. ідеї розвитку отримують широке розповсюдження, але у позитивістсько-науковістському еволюціонізмі Г.Спенсера та інш. досліджуються на природничо-наукових (переважно біологічних) засадах у Ч.Дарвіна, Т.Гекслі, у історії

романтистського (Й.Гердер, Б.Нібур, О.Тьєррі, Ж.Мішле та інш. французькі історики, Л.Ранке, Т.Карлайл, Т.Моммзен, П.Куліш, Я.Буркхардт та інш.) і позитивістського (Е.Ренан, Е.Тейлор, Ю.Ліпперт, Д.Фрезер, К.Лампрехт, В.Ключевський, П.Мілюков, Б.Тураєв, М.Грушевській та інш.) напрямків, у літературознавстві (культурно-історична школа І.Тена, В.Шерера, Г.Гетнера, О.Піпіна, О.Веселовського та інш.), у мистецтвознавстві (Г.Земпер та інш.), у філософії позитивізму (О.Конт, Г.Спенсер, В.Вундт, М.Драгоманов, І.Франко та інш.) і марксизму (К.Маркс, Ф.Енгельс, К.Каутський, О.Богданов, В.Ленін та інш.). Еволюційний розвиток в цілому, попри всі тимчасові відступи і затримки, майже ототожнювався з прогресом (О.Конт, Г.Спенсер, М.Ковалевській та інш.), критеріями якого були, запозичені із біології, диференціація (урізноманітнення) та інтеграція, причому прогрес не поширювався на Всесвіт (Г.Спенсер, Ф.Енгельс та інш.). У перш.пол. ХХ ст. розвиток постає в усій його незбагненній складності і суперечностях, у стражданнях двох світових воєн, в енергетизмі В.Оствальда та інш., квантовій механіці Е.Шреденгера або В.Гейзенберга, теоріях відносності А.Ейнштейна, динамічній моделі Всесвіту М.Фрідмана, розширення Всесвіту Е.Хаббла, первісного вибуху Г.Гамова, теорії множин Г.Кантора або К.Геделя, генетиці Х.де Фріза або структурі ДНК Ф.Кріка та інш., школі історичного синтезу А.Бера або «монокосмічного універсалізму» і ступенів історичного розвитку К.Брейзіга, у «Всезагальній історії світової цивілізації» Г.Уелса, у грандіозній цивілізаційній редукції О.Шпенглера та її подоланні універсалістсько-релігійним прогресом у А.Тойнбі, вченні про «вісьовий час» К.Ясперса та інш., відтворенні в еменджертному еволюціонізмі С.Олександера, А.Уайтхеда, М.Вернадського, П.Тейяра де Шардена, А.Тойнбі та інш., в якому визрівають вчення про ступені світорозвитку і його антропоносферизаційні критерії [8; 4; 5; 6; 11]. Вчення про «емедженти» - якісні ступені розвитку поступово визріває у середньому реалістичному напрямку філософії (неорганічна природа, життя, психіка, дух – у М.Гартмана, царства матерії, сутностей, істини і духа у Д.Сантаяни тощо) і досягає повноти і глибини у емерджертному еволюціонізмі Д.Льюїса, К.Моргана, С.Олександера, А.Тойнбі та інш., який розглядає розвиток як стрибкоподібний процес виникнення нових вищих якостей світу (матерії, життя, психіки – у К.Моргана 1927 р.; простору – часу, матерії, життя, духу, божества – у С.Олександера 1927 р., літосфери космогенезу, біосфери життя і антросфери дієрозуму - у М.Вернадського, Е.Ле Руа, П.Тейяра 1923-1955 рр.; Бог як творчісна активність, космос, життя, дух – у світорозвитку первісного суспільства, доби трьох генерацій локальних цивілізацій і глобально-ойкуменічної новочасної мегацивілізації – у А.Тойнбі 1954 р. тощо) через силодійно-енергетичні рушійні сили (нізус–порив – у С.Олександера, креативність–творчісність – у А.Уайтхеда, радіальну енергію – у П.Тейяра, життєвий порив – у А.Бергсона і А.Тойнбі, спірітуальний, тобто духовний порив – у М.Блонделя, пасіонарність – у М.Гумільова тощо) і, нарешті, поширюючи, тим самим, розвиток на Всесвіт.

У вітчизняній філософській думці розвиток традиційно (ще від дідуса Гегеля) розглядається як вища форма руху (В.Грушин, 1967 р.), а саме – як незворотні (тобто всепоступальні), спрямовані, закономірні та якісні зміни (тобто рух) (1983, 2002 рр.). Еволюція передбачає не тільки те, що розвиває і розвивається (субстанцію-суб'єкт Б.Спінози або Г.Гегеля, якою є творчісна силодія), але і поступ як рух вперед, а, відтак, і певне невідступне поступовство. Більш модерне визначення розвитку вітчизняної тоталогії як зв'язку, а зв'язку – як взаємодії (2002 р.), тобто похідного від дії (у кінцевому рахунку, очевидно, сучасного надсвітового первеня дії). У сучасній філософії нелегко пробиває собі дорогу уявлення про розвиток як якісні зміни. Так В.Абушенко навіть в енциклопедичному (тобто усталеному) виданні визначає розвиток як якісні зміни, а вже у наступному реченні пише, що розвиток «передбачає збереження старої якості» [2, 847], що одне одному суперечить. Ми вбачаємо у цьому явний чи неявний, усвідомлений чи неусвідомлений вплив (так званий паралелізм думок) квантової гравітації С.Хокінга, з її вченням про тотожність творення і розвитку («Коротка історія часу», 1988 р.). Визнання якісних змін, тобто тотожності творення і розвитку, неявно передбачає розуміння творення (тобто здійснення нової якості) як перетворення існуючого, що відповідає уявленням інфляційно-сценарної моделі Всесвіту А.Гута, концепціям творення Всесвіту із енерговакууму через тунеляцію А.Віленкіна 1982 р., мультівсесвіту через відгалуження так званої Петлі Всесвіту Д.Гота і Лі Цзі-лі 1998 р., через вібрацію так званих «струн» П.Штейнхардта і Н.Турока 2002 р. та інш. про вічно існуючу творчісну силодію (творчісно-енергетично-інформаційну дієсубстанцію-суб'єкт), що перетворюється в усі світи і все в них. У 1960-х рр., під впливом світового структуралізму (К.Леві-Строс, Ж.Лакан, М.Фуко та інш.), у наших діаматівських «структолойдів» розвиток розумівся (В.Грушин, 1967р.) як зміна внутрішньої системи (або будови), причому структурний розвиток (а не, наприклад, його функції) розкривав механізм розвитку, його складові і умови (М.Попович, 1985 р.). У колі дискусій 1980-х рр. (переважно у сфері етнології навколо ідеї багатоваріантності розвитку у Г.Чайлда, Л.Уайта, Д.Стюарта, С.Токарева, М.Чебоксарова, Ю.Бромлея та інш.) структурно-функціональний підхід поступово витісняється (Е.Юдін, 1987 р.) еволюційно-історичним підходом з чітко визначеними ступенями (літосфера, біосфера і антропоносфера в емерджентному еволюціонізмі; первісне, давнє общинно-рабовласницьке, середньовічне общинно-феодальне, новочасне капіталістичне у марксоїдному напрямку К.Маркса, Ф.Енгельса, Г.Плеханова, К.Каутського, О.Богданова 1897 р., М.Покровського 1910-1913 рр., В.Леніна 1919 р., М.Яворського 1924 р., В.Струве 1933, 1941 рр., Й.Сталіна 1938 р., О.Тюменева 1957 р., Б.Грекова 1939 р., у «Всесвітній історії» у 13-ти т. за ред Є.Жукова 1955-1983 рр., М.Конрада 1966р., В.Никифорова 1975 р., І.Дьяконова 1982 р., Ю.Семенова 2003 р. та інш.; так звана тричленна формула як первісне, тобто аграрне (Е.Геллнер, 1988 р.) та індустріальне суспільство - у А.Тойнбі і у позитивістському напрямку Р.Арона, У.Ростоу, Д.Белла, О.Тофлера та інш.) і цивілізаційними варіантами розвитку (трьохступеневі одночасно-однотипні

давні цивілізації у А.Тойбі, концепції багатоваріантності – у неоеволюціонізмі Л.Уайта, Д.Стюарта та інш., у Л.Васильєва, К.Хвостової, Ю.Павленко 1996, 2000 рр. та інш.), де, визначені у так званій «новій історії» школи «Анналів» і всіх «анналоїдів» друг.пол ХХ ст. (М.Блок, Л.Февр, Ф.Бродель, Ж. Ле Гофф, Ж.Дюбі, Е.Ле Руа Лядюрі, А.Гуревич, Н.Яковенко та інш.) і так званої «історії ідей» кін.ХХ ст. (Д.Хайям, К.Брінтон, Р.Стромберг, Р.Дарнтон, Д.Холінджер, А.Вейсі, Д.Вуд, С.Аверінцев, так звана «мисляча історія» Ліни Костенко, О.Ушаков та інш.) з їх ідеєю історично-духовної тотальності, рушійною силою постає, узагальнене у соціально-культурній парадигмі (Є.Бистрицькій, О.Яценко, В.Біблер, М.Коган, О.Ахієзер, М.Лапін, В.Стьопін, Н.Черниш, О.Халецький, О.Халецька та інш.), збільшення ролі свідомісно-духовних чинників розвитку. Сутність розвитку розуміється як спрямовані зміни, «що зумовлюють час» (Е.Юдін 1983 р.), тобто тривалість. Хоча, справедливості заради, слід було би відмітити, що час «відкривають» не тільки зміни, наприклад, стагнація також характеризується певною тривалістю. Тривалість (тобто час) є властивістю не стільки розвитку або навіть руху, скільки первісної силодії, що відмітив іще С.Олександр (простір-час тотожний енергії і руху або польовий стан матерії у «Науці, часі і божестві», 1927 р.), тобто так званому «несправжньому вакууму» (енерговакuumу) фізиків, що триває. Так чи інакше, стає усталеним розуміння розвитку як «ряду історичних станів» (В.Грушин, 1967 р.). У 2000–х рр. до сутнісних властивостей розвитку додаються процесуальність (тобто послідовність) та історичність (В.Абушенко, 2001 р.). І нарешті, за визначенням «Філософської енциклопедії» (ФЕС, 1983 р., с.786) «синонімом розвитку в цілому виступає еволюція», тобто еволюція – це не окремий його вид, а розвиток в цілому. На думку А.Юда (1989-1990 рр.), у А.Бергсона сама еволюція постає як певна «динамічна субстанція», яка все творить. До цього лише слід додати, що еволюція – це не просто розвиток, а саме історичний розвиток. Подальше осягання історичного розвитку проходить як визначення його формаційних ступенів, цивілізаційно-локальної багатоваріантності і рушійних сил як історично-духовної тотальності [10; 11; 9].

Всі попередні уявлення про розвиток отримують узагальнююче продовження у народжуваному нині так званому універсальному еволюціонізмі (Д.Болі, С.Хокінг, П.Девіс, Р.Раджннан, М.Розенталь, Г.Вайсберг, В.Ахназаров, В.Стьопін, А.Крушанов, Б.Режабек, І.Фролов, М.Горлач, В.Кремінь, Л.Мельник, М.Веллер та інш.) як провідному напрямку сучасної науково-філософської думки. Універсальний розвиток відбувається всепоступально (так зване перевідкриття часу у синергетиці), хвилеподібно (І.Франко, О.Тофлер та інш.) – «гілковано» (ідея синергетики) – «різомно» (ідея постмодерністського постструктуралізму), а попередні концепції розвитку (по колу – давніх суспільств, лінійно-висхідного – середньовічно-теїстичних і по спіралі – новочасного суспільства) є моментами сучасно-наукового «гілкованого» розвитку. Світовий павук із себе тче (Мундака-упанішада с.IV ст. до н.е.) павутиння дієрозвою у страшне пантричне драконоплетиво (Писання Буття с.VIII-с.V ст. до н.е., В.Іванов, Я.Голосовкер або А.Кримській тощо),

перетворюване у силодійно-переливчасту кулю (власне, спиролесвастику, за астрофізиком П.Девісом, 1985 р. або М.Веллером, 2010, 2011 рр. тощо), просвітлювану у Всесвітотворення як світорозвиток. Світотворення-дієрозв'яз відбувається (здійснюється) через космогенез літосфери, біосферу життя і антропоноосферу дієрозуму. Первісна творчісна силодія ($\nu\beta\rho\zeta$ – шаленство творчісного процесу, за Г.Аренд або М.Фуко) перетворюється як енерговакuum фізиків (теорія єдиної первісної силодії у Л.Салама і С.Вайнберга 1967р., Е.Лізі 2007 р., інфляційна модель Всесвіту А.Гута 1981 р., експериментальні спроби андронного колайдера 2008-2012 рр. тощо), неймовірної щільності квантова гравітація С.Хокінга («Коротка історія часу» 1988 р.) і температури (сингулярності), через Первісний Вибух бл. 13,7 млрд. р. до н.е. (О.Фрідман 1927 р., Е.Хаббл 1929 р., Г.Гамов 1948 р. та інш.), розширення (інфляція-розбухання до 10^{-32} сек і $t^0 10^{27}$ К і розширення), коливання, збудження і збурення як окремі світи, зосереджується («хвилі матерії» де Л.Бройля, коливання-«струни») у хвиле-частки (через 10^{-43} сек при $t^0 10^{32}$ к після Первісного Вибуху віртуальні спалахи гравітони та Х-базони, через 10^{-32} сек при $t^0 10^{27}$ к – кварки, нейтріно, електрони і так далі) і ділиться на їх окремі взаємодії (поля) та їх носії (10^{-43} сек при $t^0 10^{32}$ к – гравітація, за 10^{-33} сек с при $t^0 10^{32}$ к – сильні і слабкі, за 10^{-10} сек при $t^0 10^{15}$ к – електромагнітні взаємодії). Енергія з довжиною хвилі менше $1,3 \times 10^{-13}$ см перетворюється на енергію спокою, тобто речовину, масу, корпускули, тіла і так далі (енергія –матерія-свідомість). За бл. 100 сек. після Первісного вибуху хвиле-частки об'єднуються у ядра і Всесвіт являє собою фотонну плазму, іще за 500 тис. р. – у атоми, а Всесвіт – у воднево-гелієву суміш, завершуючи етап утворення так званого «гарячого Всесвіту», коли головним фактором творення - розвитку виступають надзвичайно високі температури (так званий космічний жар). За бл. 1 млрд. р. після Первісного вибуху утворюються протогалактики, а за 4 млрд. р. (за останніми даними 2011 р. – від 200 млн. р. після Первісного вибуху) після Первісного вибуху – галактики (С.Ліфшиць, 1946 р.; А.Амбарцумян, 1947 р.; Я.Зельдович, 1967, 1971 рр. та інш.), перші водневі зірки і планети та інш., одним словом, утворюється космос (М.Копернік, Д.Бруно, Е.Кант, 1755 р.; П.Лаплас, 1796 р.; діаграма Герушпрунга-Рессела, 1905, 1907 рр.; А.Ейнштейн, 1917 р.; Е.Хаббл, 1929 р.; О.Шміт, 1943 р.; Ф.Хойл і Г.Гамов, 1948 р.; А.Гут, 1981 р. та інш.). Бл. 5 млрд. р. після Первісного вибуху з'являються макромолекули, тобто можливість виникнення життя. За 10 млрд. р. після Первісного вибуху постає друге металеве покоління зірок, в тому числі наша сонячна система, планета Земля (Ч.Лайел, 1830-1833 рр.; міжнародний геологічний конгрес у Болонії 1881 р.; Е.Зюсс, О.Шміт та інш.) і так далі. Від 10,3 млрд. р. після Первісного вибуху утворення літосфери переходить у самовід-творення, через яке постає якісно новий ступінь світорозвитку - біосфера життя (Ж.Ламарк, 1809 р., Ч.Дарвін, 1871 р.; А.Вейсман, 1892, 1913 рр.; О.Опарін, 1924 р. і Д.Холдейн, 1928 р.; М.Кольцов, 1928, 1936 рр.; Б.Медніков, 1982 р. та інш.): 4,7 млрд. р. до н.е. – одноклітинні організми, від грудочок білкової речовини – до водоростей і грибів; 2,5 млрд. до н.е. – багатоклітинні організми, від губок – до

ракоскорпіонів і членистоногих, а спорові рослини завойовують сушу. Бл. 410 млн р. до н.е. голонасінні рослини утворюють тропічні ліси і з'являються хребетні, від панцирних риб – до амфібій і звірозубих плазунів, а разом з ними – мозок як знаряддя народжуваної психіки. Бл. 240 млн. р. до н.е. настає вік яйцекладних плазунів – динозаврів, рептилії виходять на суходіл і у них з'являється двоного-вертикальна мобільна локація. Бл. 65 млн. р. до н.е. квіткові рослини опановують суходіл і настає вік ссавців, як сумчастих так і плацентарних, а у них – здатність успадковувати досвід [1; 8].

Бл. 2,5 млн. р. до н.е. – починається антропосоціогенез, а разом з ним – свідомісно-духовне перетворення світу. Бл. 2,5 млн. р. до н.е. габіліси (Е.Трімлекхауз, 2003 р.) починають не тільки використовувати, але виготовляти (Л.Лікі, 1960 р.) знаряддя праці (олдувайська техніка), в період бл. 1,5 млн р. до н. е. еректуси (Е.Майр, 1951 р.) не тільки виготовляють знаряддя праці (ашельська техніка), але й оволодівають вогнем, що різко виділяє їх із тваринного світу і дозволило олюднювати всю Землю (А.Бергсон, 1907 р.; Г.Уеллс, 1920 р.; П.Тейяр, 1955 р.; В.Алексеев, 1984 р. та інш.), накопичуються трудові навички і разом з тим так звана жесто-звукова мова і наочно-дійове мислення, ашельське рубило, вірніше його ідея, спричинилося до виникнення цілепокладання. Бл. 250 тис. р. до н.е. починається новий період діяльнісно-свідомісного розвитку первісної общини збирачів і мисливців (Ю.Бромлей, 1986 р.): у неандертальців (У.Кінг, 1861 р.; Г.Шевальє, 1906 р.), де зміни клімату вимагали значно більших розумових зусиль, з'являється (А.Спіркін, 1960 р.; С.Токарев, 1964 р.; Ф.Клікс, 1983 р.; В.Алексеев, 1984 р.; Ю.Бромлей, 1986 р. та інш.) статеві-віковий поділ праці, житло, одяг, складні знаряддя праці із відщепів (техніка мустье), що вже вимагало створення ідеальних уявлень (Ю.Ліпперт, 1881, 1886-1887 рр.), де наочно-дійове переходить в ідеально-мовне мислення (бл. 300 тис. р. до н.е. з'являється мовний нерв) і так звані слова-речення (Ф.Клікс, 1983 р.; В.Алексеев, 1984 р.; О.Смірнов, 2009 р.) з'являється перше передрелігійне уявлення – фетишизм (Ш. Де Брос, 1960 р.; 1830-ті рр. – О.Конт; 1860-ті рр. – Д.Леббок та інш.) – непевне відчуття залежності людини від якихось сил поза нею (поховання, так званий ведмежий культ), що дало підставу вважати неандертальців першими *sapiens*-ами – людиною розумною (заперечує А.Смірнов, 1983 р., оскільки у неандертальців імовірно не існувало табу на канібалум та цїцест), діяльність якої опосередкована свідомістю. Таким чином, виникнення людини було виникненням істоти діяльнісно-свідомісної (О.Халецький, 2003, 2007, 2008 рр.). Бл. 150 тис. р. до н.е. (бл. 150 тис. р. до н.е. – у Східній Африці, бл. 125 тис. р. до н.е. – у Південній Африці, бл. 100 тис. до н.е. – у Передній і Південній Азії, де після вибуху вулкану Тоба на о.Суматра бл. 71 тис. р. до н.е., друга хвиля - у Південно-Східній Азії бл. 60 тис. р. до н.е., бл. 58 тис. р. до н.е. – у Австралії, бл. 40 тис. р. до н.е. – у Європі і на Далекому Сході, бл. 35 тис. р. до н.е. – в Америці і Півд.Африці і так далі) у неантропів кроманьйонців (1868 р.) – людей сучасного фізичного типу (що, на відміну від *sapiens*-ів – неандертальців, отримали назву *sapiens-sapiens-is* – розумних розумніших) випрацьовується

величезне урізноманітнення знарядь праці і технологій (палеолітичних), відбувається грацілізація, через табу (З.Фройд, 1913 р.) на канібалізм та інцест виникає дуально-родова організація (Е.Тейлор, 1871 р.; С.Токарев, 1964 р., 1980 р., 1990 р.; Ю.Бромлей, 1986 р. та інш.), у якій влада належить найбільш обізнаній верстві старших (геронтократія), починається великий расогенез (Х.Мовіус; В.Алексеев, 1975 р.; М.Чебоксаров, 1985 р.; Ю.Бромлей, 1988 р. та інш.), у мовному розвитку свідомості з'являється абстрактне мислення (Г.Щокін, 2002 р.) й артикуляція (що призводить до збільшення лобних долей мозку), прості граматичні конструкції (синтаксис) і так званій «телеграфний стиль», діалогічне мовлення розвивається у монологічне мислення (так звана внутрішня мова), збільшується лексика (А.Спіркін, С.Токарев; Ф.Клікс, В.Алексеев, Ю.Бромлей, О.Смірнов та інш.) і починають виникати (Г.Щокін, 2002 р.) мовні групи (бл. 150-60 тис. р. до н.е. – австралоїдна антропо-прамова і бл. 60-20 тис. р. до н.е. – палеолітична мовна спільність, яка бл. 20 тис. р. до н.е. розділяється на афразійську - у Сірійському степу, сино-кавказьку – у Анатолії і ностратичну – у горах Загроса мовні сім'ї), вцілому (А.Бастіан, 1890 р., Д. Мак-Ленан, Г.Спенсер, Ф.Боас, А.Спіркін, 1960 р. та інш.) виникає первісна магічна (або міфологічна, К.Леві-Строс, 1962-1972 рр.) свідомість (К.Пренс, 1904 р.; Д.Фрезер, 1890 р.; Ю.Семенов, 1966 р. та інш.) з притаманним їм синкретизмом (нерозділеністю всіх форм свідомості), уособленням всіх явищ і процесів навколишнього світу, чуттєво-асоціативним (А.Фіркандт, 1896 р.; Е.Дюркгайм, 1898 р.; К.Леві-Брюль, 1910 р.; А.Спіркін; А.Анісімов, 1966 р. та інш.) мисленням (логікою), моделюванням світу як великої родової общини (М.Еліаде, 1952, 1976-1978 рр.; К.Леві-Строс, 1962 р. та інш.), двоїсто-троїстим улаштуванням (способами мислення) і так далі; виникають перші знання (К.Леві-Стросс, 1962, 1964-1971 рр.), перші системи рахунку (по 5 і по 60), перший календар (бл. 10 тис. р. до н.е. – мисливський місячний, а згодом, сонячний - землеробський), мистецька (А.Леруа-Гуран, 1960 р.) діяльність (живопис, скульптура, музика, танці тощо), перші святилища та ініціації (К.Г.Юнг, М.Еліаде), друга передрелігійна форма – тотемізм (Д.Фрезер, 1890 р.; Е.Дюркгайм, 1912 р.; З.Фройд, 1913 р.; Л.Леві-Брюль, 1910, 1922 рр.; С.Токарев, К.Леві-Строс, 1962, 1964-1971 рр. тощо) – вшанування роду в образі першопредка, так звана мезокосмічна (ландшафтна) міфологія. Людина «видіюється» із природного середовища, створюючи навколо себе штучний світ культури, змінюючи природний відбір – соціальним.

Після глобальної Мадагаскарської бл. 11542 р. до н.е. і євроатлантичної Билингенської катастроф бл. 8213 р. до н.е. клімат стає сучасним, полювання та інші індивідуальним (М.Чмихов, 1994 р.), поширюються різні складні знаряддя (мезолітичні мікро і макроліти), бумеранги, лук, стріли та інші металеві знаряддя, човен, сіті та інш., дуально-родова організація розпадається на менші групи і поступово переростає у мезоліто-неолітичні протоплемена (Ю.Павленко, 1994, с 21-22), приручена перша тварина – собака, утворюються малі раси (В.Алексеев, 1975 р.; М.Чебоксаров, 1985 р.; Ю.Бромлей, 1988 р.; Г.Щокін, 2002 р.), настає криза

привласнюючого господарства (Ю.Бромлей, 1986 р.). Із палеолітичної мовної неперервності виділяються і в мезоліті поширюються мовні групи (бл. 20 тис. р. до н.е.): афразійська (семіто-хамітська) – із Сирійського степу – у Аравію і Сахару; Сино-Кавказька – із Анатолії поширюється: кавказомовна (протохаттська) гілка – на Балкани бл. 30 тис. р. до н.е. – Дунай – в Європу (В.Ілліч-Світич, 1964, 1967, 1968 рр.) протобаски, ібери та інші, а сино-тібетська гілка – у Центральну Азію, Китай, Японію (айни) й Америку (на-дене) (Д.Грінберг); ностратична – із Загроса поширюється: еламо-дравідська гілка – в Іран та Декан, бореальна (М.Андреев, 1986 р.; Л.Залізник, 1999 р.; Ю.Павленко, 1997 р.) – через Кавказ і Копет-Даг – у Причорноморо-Кавказо-Каспійській регіон (Л.Залізник, 1994, 1999 р.; Ю.Павленко, 1994 р.; Г.Щокін, 2002 р.). Весь світ уявлявся як Великий Звір, а його виникнення – як упорядкування первісного хаосу, мороку (К.Г.Юнг, 1912 р.; М.Еліаде, 1949, 1976-1978 рр.; О.Лосев, 1957 р.; К.Леві-Строс, 1962, 1964-1971 рр.; С.Токарев, 1964, 1980, 1990 рр.; Ю.Бромлей, 1986 р.). В цілому, через нерозвиненість практики, свідомість носить магічний або, за вдалим висловом М.Марра (1933 р.), «трудо-магічний», тобто силопосилиючий через психофізичні засоби, характер, дотичний до сучасних пошуків активізації сил людини.

Бл. 8 тис. р. до н.е. відбувся новий вирішальний крок (так звана «неолітична революція», Г.Чайлд, 1936 р.) в історично-духовному діяльнісно-свідомісному розвитку людства – шляхом «набігаючих демографічних хвиль» перехід від присвоюючого до виробляючого господарства (де кількість населення зросла у 50-100 разів) у первісному общинно-родовому суспільстві землеробів і скотарів 8-4 тис. до н.е. У добу неоліту, коли виникає (М.Вавілов та інш.) мотижне землеробство і пастушеське скотарство, найбільший у кам'яну добу розвиток знарядь праці (неоліт), кераміка, варіння їжі, прядіння і ткацтво, постійні поселення, у соціальній організації – парна сім'я і материнський рід, матріархат і родо-племінна організація, землеробські і селекційні знання, піктографія, вузликоче та інше письмо, схематичне (лінія, орнамент) мистецтво неоліту, все розмаїття знаків і символів (Р.Генон, А.Галан, «Міфи народів світу», т.1, 1980, т.2, 1982 р., за ред. С.Токарева та інш.), декоративно-ужиткове мистецтво, третя передрелігійна форма – анімізм (Е.Тейлор, 1871 р.; Ю.Ліпперт, 1881р.; В. Вундт, 1905 р.; А.Штернберг, 1910; С.Токарев, 1964, 1980, 1990 рр.) – віра в душу, духів, демонів, шамаїзм (М.Еліаде, 1951 р.), культ предків, жінок-прародительнок (М.Еліаде, 1963, 1965 рр.; Ю.Бромлей, 1988 р.; М.Чмихов, 1994 р.; Л.Залізник, 1994, 1999 рр.; Ю.Павленко, 1994 р.) і плодючості, натуризм і хтонічна міфологія (О.Лосев, 1957 р.; М.Еліаде, 1963, 1965 рр.; С.Токарев, 1980, 1990 рр.; Г.Щокін, 2002 р.), уявлення про добре і зле начала тощо. Весь світ уявлявся як світове древо (М.Еліаде, 1963, 1965, 1976-1978 рр.; В.Топоров, 1980 р.; Г.Щокін, 2002 р.; О.Халецький, 2003 р.), а його виникнення – як породження (Ю.Бромлей, 1986 р). Перетворення у практиці відбувається через його відтворення у свідомості як мислення, ідей, образів тощо, тобто його своєрідних діяльнісних «двійників». Тому перехід до відтворюючого господарства спричинився до вибухового розширення мислення, збільшення

ідей, образів тощо, духовного світу людини (людства) (О.Лосев, 1957 р.; Ю.Бромлей, 1986 р.; С.Токарев, 1980, 1990 рр.; М.Чмихов, 1994 р.; Ю.Павленко, 1994 р.; Л.Залізник, 1994, 1999 рр.). У перетворювальній діяльності важливе значення мали досліджувані Д.Робертсоном, С.Міттом і Д.Фрезером, продовжені кембриджською школою (Д.Харрісон, Ф.Корнфорд, А.Кук та інш.), ритуально-магічно-міфологічні способи розвитку свідомості. Головне постає у тому, що виникає перетворююча діяльність і людина як істота діяльнісно-свідомісна, яка вносить у світ свідомість, одухотворює, духовно перетворює його (О.Халецький, 2003, 2007, 2008, 2010 рр.). Від IV тис. до н.е. людство переходить до цивілізації і формаційно-цивілізаційного розвитку, що триває. Приблизно так, за сучасними науково-філософськими уявленнями, вічно існуюча творчісна силодія, відтворена (відображена) у людській свідомості як Бог, творить (перетворюється) наш світ. Поява людини як істоти діяльнісно-свідомісної було внесенням в світ свідомості, а перехід до цивілізаційного розвитку мав вислідом утвердження сучасної «висьовочасної» (К.Ясперс, 1949 р.) особистісно-понятійної світової духовності. Цей невеличкий, наскільки дозволяє формат статті, історичний екскурс мусив би бути демонстрацією того, що дієрозвій суспільства не просто історичний, а саме історично-духовний, що коріниться у світотворенні, а саме – його антропоносферизаційній частині, де кожен крок по суті є «введенням світла духовного із темного потоку історії» (Ж.Кондорсе, Й.Рінтілен), тобто є внесенням свідомості у світ (одухотворенням), його історично-духовним перетворенням. Таким чином, вічно існуюча творчісна силодія набуває свідомості (Г.Гегель, А.Древс, Л.Ціглер) у антропосоціогенезі. Е.Юнгер порівнює життя роду людського із таємничим прадавнім лісом, у якому крони дерев піднімаються назустріч сонцю із чада, спекоти і затхлості, їх верхівки обгорнуті благоуханими випаровуваннями і прекрасними квітами, а внизу, у переплетенні коріння – безмежна ніч, і одвічна боротьба диких тварин, жахливі крики жертв, котрих виривають із печер і гнізд у лапи смерті алчні, натреновані у вбивстві щелепи. Так із війни, бруду і крові «виводиться» найяскравіше світло духовне, чим досягається духовне перетворення світу. Історично-духовний розвиток, виведення світла духовного із темного потоку історії та історично-духовне перетворення сутнісно тотожні.

Дієрозвій суспільства є продовженням і проявом світорозвитку і визначається антропоносферизацією, а універсальний еволюціонізм переходить в еволюціонізм історичний (К.Галушко, 2005 р.). Від звичайної історії історичний еволюціонізм відрізняється тим, що у ньому суспільно-історичний процес постає як прояв всесвітнього творення-розвитку (саме всесвітнього, а не природно-натуралістичного), тобто передбачає розвиток єдиної творчісної силодійно-енергетичної субстанції-суб'єкта і виражає суспільно-історичний процес у його суто поступальній розвитковості, у якому факти, події, процеси тощо – лише ті, що мають поступально-розвиткове значення. У поступальній розвитковості історичний еволюціонізм наближається (збігається за суттю і змістом) з так званою історіологією (О.Халецький, 2007,

2008 рр.) – теорією середнього рівня (між філософією історії і конкретними історичними дослідженнями), яка також узагальнено-конкретно (середній рівень) розглядає історичний процес як поступальний розвиток (за сучасними науково-філософськими уявленнями, очевидно, творчісносилодійного первеня).

Сучасний світорозвиток як здійснення його нової якості (творення) постає як антропоноосферизація. Антропоноосферизація визначає людину як істоту діяльнісно-свідомісну і відповідно, історично-духовний характер розвитку суспільства як виведення світла духовного із темного потоку історії. Історично-духовний розвиток суспільства визначає збільшення його свідомісно-духовних чинників, які, таким чином, виступають головним критерієм поступально-прогресивного розвою. Розвиток суспільства є історично-духовним процесом (О.Халецький 2003, 2007, 2008 рр.), тому що по-перше, будь-яка людська діяльність опосередкована свідомістю (всіляка фізіологія, яку за звичай наводять для заперечення, наприклад, морганія тощо, не є людською діяльністю), по-друге, за вдалим висловом незаслужено забутого вітчизняного (тойнбіанського гатунку) філософа-неогегельянця В.Залозецького-Саса, вона має «світоглядне підпорядкування» і, по-третє, антропосферизація, тобто внесення в світ свідомості, його одухотворення становить єдину антроподицею (людиновиправдання) виникнення та існування людини в Універсумі. Оскільки світ є його творення, а нинішнє світотворення є його антропоноосферизаційне духовне перетворення, а духовне перетворення світу є історично-духовний розвиток, то історично-духовний дієрозвій постає як своєрідний всевизначальний абсолют. Альтернативним, тобто іншим цьому світу «бабла, дуп і помий» (Булат Окуджава) є тільки духовність як діє-історично-духовний розвиток.

У процесі історичного дієрозвитку відбувається виведення світла духовного із темного потоку історії. Процес історичного розвитку це формації, цивілізації і події. Формації – це певні ступені розвитку, а цивілізації – це певні локальні способи розвитку на кожному формаційному ступені. Цивілізації – це певні локальні (просторово-часові) соціально-культурні організми, яким притаманна єдність відміннісних рис, або ж фізіогномічна єдність. Подія – це дія у певних просторово-часових координатах, яка має розвиткове значення. На нашу думку, основними комплементарними лейтмотивами (за визначенням І.Бойченка, 2000 р.) історичного дієрозвитку, який відбувається у трьох сферах: економічній, соціально-політичній і духовній (А.Вебер), є 1) формації [8; 10] як певні якісні ступені історично-духовного сходження, цивілізації [5; 10] як різні локальні способи історично-духовного розвитку, яким притаманна фізіогномічна єдність (тобто єдність відміннісних рис), 3) події (події, особи, твори, ідеї) [7; 10], з їх ідеальною (свідомісно-духовна) стороною як матрицею (так званий соціально-культурний проект синергетиків і універсал-еволюціоністів або наших тоталологів тощо) історичного розвитку. Історично-духовне сходження [1; 8; 4; 6; 5; 10] людства (К.Брейзіг, Г.Уелс, А.Тойнбі, У.Мак-Ніл, У.Ростоу, Й.Галтунг, І.Дьяконов, Ю.Павленко, Ю.Семенов та інш.) відбувається через (як) общинно-родове первісне (первісно-общинне, за

І.Дьяконовим 1994 р.; I – присвоююче і II – виробляюче за Ю.Павленком 1996 р.; пора праісторії і первісна доба, за Ю.Семеновим 2003 р.) суспільство (етап антропосоціогенезу бл. 2,5 млн. – 250 тис. рр. до н.е., первісна родова община збирачів і мисливців бл. 250 – 8 тис. рр. до н.е., первісна родова община землеробів і скотарів бл. 8 - 4 тис. рр. до н.е.), перші цивілізації (азіатського способу виробництва за К.Марксом 1859 р., Є.Варгою 1964 р., Г.Коранашвілі 1973 р. та інш.; давніх локальних цивілізацій, першої генерації, за А.Тойнбі, 1954 р.); єдиної вторинної формації за Л.Васильєвим 1966 р.; магістрального феодалізму Г.Мелікашвілі 1966 р.; вічного феодалізму В.Ілющечкіна 1970 р. або общинно-рабовласницької за В.Струве 1933 р., А.Тюменевим 1957, 1959 рр., “Всесвітньою історією” у 13 т. 1955 – 1983 рр. і “Радянською історичною енциклопедією” у 16 т. 1958 – 1976 рр. за ред. Є.Жукова, М.Конрадом 1966 р., В.Нікіфоровим 1975 р.; ранньої стародавності за І.Дьяконовим 1982 р. і В.Якобсоном 2002 р. чи локальних ранніх цивілізацій I генерації за Ю.Павленком 1996 р.; доби Стародавнього Сходу за О.Крижанівським 1996 р. або Ю.Семеновим 2003 р. тощо) міднокам'яного віку IV – II тис. до н.е. (перехід до цивілізацій, перші цивілізації: бл. IV – III тис. до н.е.: Давньоєгипетська бл.3000 – 1000 рр. до н.е., Шумеро-Вавилонська бл. 2775 – бл. 1000 рр. до н.е., Індська бл. 2500 – бл. 1700 чи 1500 рр. до н.е.; III – II тис. до н.е.: Егейська бл. 2000 – бл. 1100 рр. до н.е., Хетто-малоазійська бл. 1800 – бл. 1200 рр. до н.е., Ранньокитайська бл. 1600 – бл. 770 рр. до н.е., Давньоамериканська бл. 1500 р. до н.е. – бл. 1532 р. н.е.), давні (давні локальні цивілізації II генерації, за А.Тойнбі 1954 р.); пізньої стародавності, за І.Дьяконовим 1982 р. і В.Якобсоном 2002 р. та інш., імперської стародавності, за І.Дьяконовим 1994 р., регіональні цивілізації II генерації, за Ю.Павленком 1996 р.; античної доби, за Ю.Семеновим 2003 р. тощо) общинно-рабовласницькі цивілізації I тис. до н.е. – бл. V ст. н.е.: Давньосхідну бл. 1000 р. – бл. 330 р. до н.е., Античну бл. 1100 р. до н.е. – бл. 395 р., Давньоіндійську бл. 1200 р. до н.е. – бл. 500 р., Давньокитайську бл. 770 р. до н.е. – бл. 220 р., через так званий “вісьовий час” (К.Ясперс) сер. I тис. до н.е. і три великі духовні традиції людства: Далекосхідну, Індійську (Південноазіатську) і Євразійську, через середньовічні (давні локальні цивілізації III генерації, за А.Тойнбі, 1954 р.; середньовічний етап, за І.Дьяконовим 1994 р., регіональні цивілізації III середньовічної генерації, за Ю.Павленком) общинно-феодальні цивілізації: Далекосхідну III – сер. XIX ст.ст., Індійську VI – сер. XVIII ст.ст., Австралійську VI – сер. XVII ст.ст. (з недорозвинутою Океанійською), Ірано-Ісламську III – сер. XIX ст.ст. (з недорозвинутою Африканською), Східнохристиянську V – сер. XVI ст.ст., Західнохристиянську V – XVI ст.ст., через перехідну ренесанс-реформаційну (Я.Буркхардт 1860 р.; у середньовічних Грузії, за Ш.Нуцубідзе 1947 р.; Вірменії, за В.Чалояном 1963 р.; на Сході, за М.Конрадом 1966 р.; у Московії, за Д.Лихачовим 1973 р., В.Плугіним 1974 р. тощо) добу XV- XVI ст.ст. (всі ці цивілізації становлять так зване аграрне, (за К.Кларком 1940 р. або Е.Геллнером 1988 р.) або аграрно-общинно-станове (О.Халецькій, 2003 р.) чи традиційне (за У.Ростоу 1960 р., Й.Галтунгом 1969 р., I, II, III генерації за

Ю.Павленком 1996 р. та інш.) суспільство, через новочасну західну новочасну глобально-ойкуменічну мегацивілізацію (за А.Тойнбі, 1954 р.) капіталістичну або індустріальну (А.Сен-Сімон, О.Конт, К.Кларк 1940 р., Ж.Фурастьє 1949 р., Р.Арон 1955 – 1966 рр., У.Ростоу 1960 р.), або фаустівську (О.Шпенглер) цивілізацію з перехідним постіндустріальним (Р.Дарендорф 1958 р., Д.Белл 1959 і 1973 рр., Г.Кан 1967 р., А.Турен і Й.Галтунг 1969 р., О.Тофлер, З.Бжезінський 1970 р. та інш.) підперіодом др. пол. ХХ ст. і розпочатим від ХХІ ст. інформаційним (Д.Белл 1973 р., Е.Масуда 1983 р., Е.Орлова, 1994 р. та інш.) суспільством (і, можливо, прийдешню ойкуменічну цивілізацію) [4; 5; 6; 10, 180]. Історично-духовний розвій і цивілізації співвідносяться як океан і хвилі. У сучасну добу виникнення світової мегацивілізації постає нова теонічна-універсалістська релігійна свідомість (П.Тілліх, Г.Кют, Д.Кобб, Ш.Огден, Т.Альтіцер та інш.), у якій, дуже повільно, але неухильно, створюються відповідна їм всезагальна релігія, яку найбільш наполегливо розвиває на основі усіх великих релігій світу надконфесійна (від 1969 р.) унітаристсько-універсалістська асоціація (К.Скіннер, М.Уїлбур, К.Лі Скотт, К.Паттон та інш.) у Євроамериці з її обоженним прогресизмом і розумінням Бога як перфекційний, тобто удосконалююче-перевершуючий розвиток.

В процесі історичного розвитку відбувається збільшення його свідомісно-духовних чинників. Оскільки розвиток суспільства є проявом антропоносферизації світу і, відповідно, відбувається як історично-духовний процес в якому зростає значення свідомісно-духовних чинників розвитку, то саме воно (зростання свідомісно-духовних чинників) і постає головним критерієм суспільного поступу. Історично-духовний дієрозвій суспільства відбувається як здійснення певних соціально-культурних проєктів, а також через особистісну трансгресію (черезмежжя), а нове виникає як безконечний семіозис новоозначень, через що світ рухається в Еон духовної вічності у Вирії.

Література

- 1.Бергсон А. Творча еволюція: пер. з фр. Р.Осадчука. – К: Вид. Жупанського, 2010. – 318 с. – (серія «Лауріати Нобелівської премії»).
- 2.Всемирная энциклопедия: философия / глав. науч. ред. и состав. А.А.Грицианов. – М: АСТ, Мн.: Харвест, Современный литератор, 2001. – 1312 с.
- 3.Концепції сучасного природознавства: Підручник / Я.С.Карпов, В.В.Кисільник, В.Г.Кремінь та ін. – К: Професіонал, 2004, 496 с.
- 4.Мак-Ніл В. Піднесення Заходу. Історія людського суспільства. / В.Мак-Ніл [пер. під ред. А.Галушки]. - К.: Ніка – центр, 2002. – 1111 с.
- 5.Павленко Ю. Історія світової цивілізації. / Ю.Павленко - К.: Либидь, 2000. – 257 с.
- 6.Семенов Ю. Философия истории / Ю.Семенов. - М.: Современные тетради, 2003. – 775 с.
- 7.Синергетическая парадигма. Человек и общество в условиях нестабильности. – М.: Прогресс – Традиция. 2003. – 565 с.

8. Уэллс Г.Д. Всеобщая история мировой цивилизации / Г.Уэллс; [пер. с англ.]. - М.: Эскимо, 2008. - 928 с.

9. Халецька О. Соціально-культурна парадигма у філософській думці / О.Халецька // Духовність. Культура. Нація. Збірник наукових статей. Випуск 4. - Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2009 р. - С.54-60.

10. Халецький О.В., Костенко В.Г., Онуфрив Р.І., Дзера М.М., Децик О.П. Історія як суспільно-духовний проект здійснення універсальних образів світу / О.Халецький // Науковий вісник ЛНУВМ та БТ ім. С.З.Гжицького. - 2003. - Т.5 №(2). - Ч.2. - С.178-187.

11. Халецький О.В., Дзера М.М., Халецька О.О. Αναβασις як історично-духовні напрямні поступально-прогресивного розвитку / О.В.Халецький // Науковий вісник ЛНУВМ та БТ ім. С.З.Гжицького. - 2007. - Т.9, № 4 (35). - Ч.2. - С.295-303.

Summary

Khaletsky O.V., Khaletska O.O.

By modern scientific and philosophical conception, the world isn't tributary, but is its creation as the development, which causes creative evolutionism. The society development is defined with antroponoospherization and therefore a man is as a active and conscious creature, and social process - as historical and spiritual development. The universal evolutionism transfers to historical evolutionism as evolutionary development. The rise of its conscious and spiritual factors is held in the historical development.